

Apurahahankkeen loppuraportti Helsingin Sanomain Säätiölle

Hankkeen nimi: Korona-aiheisen tiedeuutisoinnin politisoituminen ja mustan laatikon ongelma

Myöntövuosi: 2020

Myönnetty summa: 30 000 e.

Apurahakauden kesto: 1.10.2020–30.9.2021

Vastuhenkilö: Kaisa Kangas, FT, FM.

Tiivistelmä hankkeesta

Hankkeessa tehtiin vertailevaa tutkimusta siitä, kuinka Helsingin Sanomat, ruotsalaislehti Dagens Nyheter, ja japanilainen Asahi shinbun -lehti käsittelivät tieteellistä tietoa ja asiantuntijalausuntoja koronauutisoinnissa ja muissa koronapandemiaa koskevissa artikkeleissa keväällä 2020. Tätä varten kerättiin sanomalehtiaineisto, jota analysoitiin laadullisen lähiluvun kautta.

Hankkeen tavoitteet

Tavoitteena oli selvittää, kuinka lehdet käsittelevät tieteellistä tietoa kriisissä, jossa tieteellinen tieto ja poliittinen päätöksenteko kietoutuivat yhteen. Tieteellinen tutkimus on usein vaikeasti ymmärrettävää ja sen argumentit kuin musta laatikko, jonka sisältöön sen paremmin journalistilla kuin lukijoillakaan ei ole pääsyä. Minua kiinnosti, kuinka tieteellistä tietoa ja asiantuntijuutta käsiteltiin mediassa politisoituneessa tilanteessa, jossa erilaisia toimintamalleja ja politiikkasuosituksia pyrittiin perustelemaan tieteeseen vetoamalla. Niin journalistien, kansalaisten kuin poliittisten päättäjiensäkin oli usein valittava kenen asiantuntijoiden näkemyksiin luottaa ja kuinka muodostaa käsityksiä tiedon ollessa epävarmaa. Tilannetta ei helpottanut se, että sosiaalisessa mediassa rakentui vaihtoehtoisen asiantuntijuuden verkostoja, jotka pyrkivät haastamaan esim. Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen (THL) edustamaa perinteistä asiantuntijuutta ja legitimoimaan itseään nojautumalla tieteeseen tai laatimalla omia koronamallinnuksia.

Keskeisinä tutkimuskysymyksinä oli, mistä aiheista lehdissä esiintyi eriäviä näkemyksiä, miten lehdet käsittelivät niitä, ja kuinka ne pyrkivät ratkaisemaan mustan laatikon ongelman. Tavoitteena oli myös tutkia, ketkä pääsivät puhumaan lehtien sivuilla asiantuntijapositiosta ja kuinka lehdet käsittelivät uunituoreita, mahdollisesti vielä vertaisarvioimattomia tutkimuksia. Halusin myös tarkastella sitä, pyrkivätkö lehdet tekemään erottelun tieteellisen tiedon itsessään (Sein) ja siihen pohjautuvien politiikkasuositusten (Sollen) välillä.

Hankkeen toteutus

Hankkeessa tehdyn tutkimuksen pohjalta on julkaistu koulujen sulkemista koskevaa koronakeskustelua Helsingin Sanomissa, Dagens Nyheterissä, ja Asahi shinbunissa vertaileva analyysi *Yhteiskuntapolitiikka*-lehdessä. Olen myös kirjoittanut samasta aiheesta yleistajuisen artikkelin *Politiikasta*-lehteen. Kaksi hankkeessa tekemääni suomenkielistä tutkimusartikkelia on edelleen vertaisarviointiprosessissa, ja ensi vuonna on tulossa vielä niihin pohjautuva englanninkielinen kooste sekä yleistajuinen artikkeli Helsingin Sanomien ja Dagens Nyheterin käyttämistä asiantuntijoista.

Aineiston laajuuden vuoksi sen kerääminen, luokittelu ja analysointi kesti odotettua kauemmin, mistä syystä kaikkia projektin tavoitteita ei saavutettu apurahakauden aikana, vaan vasta myöhemmin. Katson, että projektin tavoitteet saavutettiin tasolla 4.

Keskeiset tulokset

Koulujen sulkemista koskevassa koronakeskustelussa tieteelliset kysymykset lasten sairastuvuudesta ja tartuttavuudesta kytkeytyivät poliittiseen kysymykseen koulujen sulkemisesta. Etenkin epidemian alkuvaiheessa Helsingin Sanomien uutisointi keskittyi tämän kysymyksen kohdalla epidemiologisiin *Sein*-kysymyksiin, kun taas Dagens Nyheter toi alusta asti niiden rinnalle koulun sosiaalisen ja yhteiskunnallisen merkityksen. Kouluihin liittyvässä keskustelussa Dagens Nyheter toi esiin erilaisia näkökulmia – sekä sulkemisen puolesta että sitä vastaan, kun taas Helsingin Sanomat asettui tukemaan Suomen päätöstä sulkea koulut. Kaikista kolmesta vertailulehdestä kriittisin oman maan poliittisia vallanpitäjiä kohtaan oli japanilainen Asahi shinbun.

Helsingin Sanomissa kouluihin ja lasten tartuttavuuteen liittyvä keskustelu alkoi oikeastaan vasta siinä vaiheessa, kun pohdittiin koulujen avaamista uudelleen. Samalla tavalla kävi myös muiden kysymysten kohdalla. Esim. koronastrategiasta alettiin käydä julkista keskustelua Helsingin Sanomien palstoilla vasta siinä vaiheessa, kun yhteiskunnan avaaminen oli näköpiirissä. Tämä voi selittyä sillä, että Suomessa yhteiskunnan sulkemisesta oli epidemian alussa laaja konsensus, eivätkä koronasulkuja vastustaneiden – tai niitä liian rajuna pitäneiden – äänet päässeet kuulumaan. Poliittinen oppositiokin kritisoi hallitusta yksinomaan siitä, että toimet eivät olleet tarpeeksi tiukkoja tai että niitä ei tehty tarpeeksi nopeasti. Suomessa koronapandemiaa tarkasteltiin kansallisen turvallisuuden viitekehyksessä, jolloin esim. rajoitusten yhteiskunnalliset haittavaikutukset nähtiin toissijaisina.

Ruotsin avoimempaa koronalinjaa saatettiin kritisoida voimakkaastikin Dagens Nyheterin näkökulmakirjoituksissa (joskin myös kehua), mutta lehden uutisointi ja tapa esittää tieteellistä tietoa tukivat sitä. Virukseen liittyvät riskit esitettiin Dagens Nyheterissä pienempinä kuin Helsingin Sanomissa. Lehdessä myös tuotiin esiin koulusulkujen yhteiskunnallisia riskejä, jotka eivät näkyneet Helsingin Sanomissa juuri lainkaan silloin, kun päätös koulujen sulkemisesta tehtiin. Helsingin Sanomat tulkitsi tieteellistä tietoa varovaisemmin kuin Dagens Nyheter ja pyrki olemaan ainakaan vähättelemättä virukseen

liittyviä riskejä. Tässä suhteessa Asahi shinbunin tiedeuutisointi muistutti Helsingin Sanomia. Näin ruotsalainen Dagens Nyheter poikkeaa selkeästi kahden varsin erilaisen vertailumaan – Suomen ja Japanin – valtalehdistä. Kenties tämä heijastelee myös Ruotsin kokemusta omasta poikkeuslaatuudesta ja mielletystä erityisasemasta ”oikeassa olevana” maana.

Lehdissä eniten näkyvyyttä saivat valtiovaltaan kytköksissä olevat ”viralliset” kansanterveysasiantuntijat kuten THL ja Ruotsin kansanterveysvirasto Folkhälsomyndigheten (FHM). Dagens Nyheter kuitenkin erottui Helsingin Sanomissa siinä, kuinka paljon näkyvyyttä ja painoarvoa FHM:lle ja erityisesti valtionepidemiologi Anders Tegnellille annettiin suhteessa muihin asiantuntijoihin. Helsingin Sanomissa uusien tutkimusten arvioijina ja tulkitsijoina toimivat tyypillisesti yliopistotutkijat, kun taas Dagens Nyheterissä vastaavassa kommentoijaroolissa oli useimmiten Anders Tegnell. Kumpikaan lehti ei eritellyt, miksi juuri tietty asiantuntija oli valittu kommentoimaan jotakin tutkimusta.

Uusia tutkimuksia ja tieteellistä tietoa arvioidessaan Helsingin Sanomat nojasi hyvin uskollisesti asiantuntijahaastatteluihin, kun taas Dagens Nyheterissä oli tyypillisempää, että vastauksia kysymyksiin haettiin ja uusia tutkimuksia arvioitiin toimittajan äänellä. Helsingin Sanomien tieteellisiä kysymyksiä koskeva uutisointi oli yksityiskohtaisempaa, teknisempää ja asiapitoisempaa. Dagens Nyheter puolestaan pyrki uutisoinnissaan helppotajuisuuteen, ja tyyli oli jutustelevampaa, mikä näkyi mm. lukijan puhuttelemisessa toisessa persoonassa.

Dagens Nyheter otti yleensä Helsingin Sanomia selkeämmin kantaa siihen, miten julkisessa keskustelussa ja sosiaalisessa mediassa kiertäviin tutkimustuloksiin ja argumentteihin tulisi suhtautua. Lääketiedetoimittajan laatimissa analyyseissä asetuttiin tukemaan ”virallista” asiantuntijuutta ja FHM:ä vaihtoehtoisia näkökulmia vastaan. Ruotsin kohdalla onkin puhuttu kansanterveysnationalismista (*folkhälsonationalism*). Dagens Nyheter käsitteli Helsingin Sanomia enemmän tieteellistä tietoa metatasolla. Lehti esim. kertoi, mistä vertaisarviointiprosessissa on kyse, ja millä kriteereillä tiedettä ja asiantuntijuutta kannattaa arvioida. Se myös esitti mediakritiikkiä, jossa tuotiin esiin, ettei tiedotusvälineissä aina kiinnitetty huomiota haastateltavien asiantuntijoiden taustoihin ja siihen, oliko näillä tietoa juuri käsillä olevasta kysymyksestä. Helsingin Sanomat ei julkaissut vastaavanlaista kritiikkiä.

Myös Helsingin Sanomissa korostui – ainakin määrällisesti – kansanterveysviranomaisten näkökulma. Erilaisista asiantuntijaryhmistä kaikkein näkyvin olivat THL:n edustajat ja yksittäisistä asiantuntijoista viitattiin eniten THL:n terveysturvallisuusosaston johtaja Mika Salmiseen. THL:n/Salmisen suhteellinen näkyvyys oli kuitenkin selvästi pienempi kuin FHM:n/Tegnellin. Helsingin Sanomissa kenenkään yksittäisen asiantuntijan rooli ei korostunut yhtä voimakkaasti kuin Tegnellin Dagens Nyheterissä, vaan haastateltavien asiantuntijoiden kirjo oli laajempi.

Vaikka THL:n asiantuntijat olivat kaikkein näkyvimpiä, Helsingin Sanomat antoi uutisoinnissaan tilaa myös esim. THL:n tilannekuviin kriittisesti suhtautuneille äänille. Sosiaalisessa mediassa vaikuttaneet vaihtoehtoisen asiantuntijuuden verkostot pääsivät toisinaan haastamaan THL:n asiantuntijuutta myös Helsingin Sanomissa. Dagens Nyheterissä tällaista vaihtoehtoista asiantuntijuutta kohtaan esitettiin kritiikkiä toimittajien äänellä, kun taas Helsingin Sanomissa THL:n asiantuntijat puolustivat itse omia näkökulmiaan haastajiaan vastaan. Näin THL:n asiantuntijuus näyttäytyi Helsingin Sanomissa kiistanalaisempana kuin

FHM:n asiantuntijuus Dagens Nyheterissä. Helsingin Sanomien uutisoinnin voi katsoa olevan monipuolisempaa tai vallanpitäjiä kyseenalaistavampaa kuin Dagens Nyheterin uutisoinnin. Toisaalta se samalla teki mustan laatikon ongelman vuoksi Helsingin Sanomat Dagens Nyheteriä alttiimmaksi erilaisten sosiaalisen median toimijoiden vaikutuspyrkimyksille.

Eri maiden lehdissä eri kysymykset nähtiin kiistanalaisina. Helsingin Sanomat esim. hyväksyi jo varsin varhain faktaksi, että oireettomat kantajat tartuttivat virusta. Dagens Nyheter puolestaan käsitteli asiaa pidempään kiistanalaisena tai kysymyksenä, johon ei ollut vastausta. Tämä lienee kytköksissä Suomen ja Ruotsin erilaisiin pandemiastrategioihin. Ruotsissa lähdettiin pitkälti ajatuksesta, että riittää pysytellä kotona, jos on sairaana (mitä voi perustella ajatuksella siitä, että oireettomat kantajat eivät juurikaan levitä virusta). Se, mitä tieteellisiä kysymyksiä lehdet käsittelivät kiistanalaisina, tuntui muutenkin kytkeytyvät siihen, millaisista koronatoimista käytiin poliittista keskustelua.

Hankkeen julkaisut, artikkelit ja kirjoitukset

Kangas, Kaisa (2022). ”Auki vaiko kiinni? Kouluja koskeva koronakeskustelu Suomen, Ruotsin ja Japanin valtalehdistä”. *Yhteiskuntapolitiikka*, 397–405.

<https://www.julkari.fi/handle/10024/145198>

Kangas, Kaisa (2022). ”Politiikka näkyi koronakevään tiedeuutisoinnissa.” *Politiikasta* 14.12.2022. <https://politiikasta.fi/politiikka-nakyi-koronakevaan-tiedeuutisoinnissa/>

Kangas, Kaisa. ”Korona, politiikka ja tieteelliset kiistat.” Käsikirjoitus, vertaisarviointiprosessissa.

Kangas, Kaisa. ”Kansanterveysvalistusta ja vaihtoehtoista tietämystä: asiantuntijuus Helsingin Sanomien ja Dagens Nyheterin koronakirjoituksissa.” Käsikirjoitus, vertaisarviointiprosessissa.

Hankkeessa syntyneet tutkimusaineistot

Hankkeessa keräsin sanomalehtiaineiston, joka on talletettu Yhteiskuntatieteelliseen tietoarkistoon nimellä *Korona-aiheinen tiedeuutisointi Helsingin Sanomissa: lehtiaineisto 2020* (FSD3723). Aineisto kattaa 330 Helsingin Sanomien, 295 Dagens Nyheterin ja 698 Asahi shinbunin artikkeleita. Valikoin aineistoon sellaiset artikkelit, joissa käsiteltiin koronavirukseen liittyvää tieteellistä tietoa tai asiantuntijalausuntoja.

Helsingin Sanomilta sain aineistopyynnöllä ajanjaksolta 13.3.–15.6.2020 printtilehden artikkelit, joissa esiintyi kirjainyhdistelmä ”korona”. Näistä erittelin, ne joissa oli tieteellistä tietoa tai asiantuntijalausuntoja. Tarkastelujakson alkupäivämäärä ajoittuu epidemiavaiheen alkamiseen ja loppupäivämäärä poikkeusolojen päättymiseen. Dagens Nyheterin aineiston keräsin nettilehdestä ajanjaksolla 1.3.–15.6.2020 sanahauulla ”corona”. Tarkastelujakso alkaa aiemmin, koska epidemiakin alkoi Ruotsissa aikaisemmin. Asahi shinbunin aineiston keräsin vastaavalla nettihauulla ajalta 24.2.–25.5.2020. Tarkastelujakso alkaa muutama päivä ennen pääministerin tekemää koulusulkupyynnön ja päättyy päivämäärään, jolloin Japanin

viimeiset hallintoalueet lakkasivat olemasta hätätilassa. Asahi shinbunin aineistosta on rajattu pois paikallisuutiset ja ulkomaanuutiset.